

Історичний досвід комплексного планування спортивної та наукової діяльності

Павленко Ю.О.

*Державний науково-дослідний інститут фізичної культури і спорту***Анотація:**

Здійснено аналітичний огляд історичного досвіду планування спортивної та наукової діяльності. Результати досліджень засвідчили про тісний взаємозв'язок та взаємообумовленість планів науково-дослідної роботи, науково-методичного забезпечення, комплексних цільових планів олімпійської підготовки у країнах колишнього соціалістичного табору. Цьому сприяла загальнодержавне централізоване директивне планування розвитку усіх сфер суспільства. Зміни соціально-економічних умов вимагають пошук нових підходів до планування.

Павленко Ю.А. Исторический опыт комплексного планирования спортивной и научной деятельности. Осуществлен аналитический обзор исторического опыта планирования спортивной и научной деятельности. Результаты исследований свидетельствуют о тесной взаимосвязи и взаимообусловленности планов научно-исследовательской работы, научно-методического обеспечения, комплексных целевых планов олимпийской подготовки в странах бывшего социалистического лагеря. Этому способствовало общегосударственное централизованное директивное планирование развития всех сфер общества. Изменения социально-экономических условий требуют поиска новых подходов к планированию.

Pavlenko I.O. Historical experience of complex planning of sports and scientific activity. Analytical overview of the historical experience of sports and scientific activity planning has been done. The results of the research indicate close interconnection and interdependence of scientific research plans, methodological support and complex objective plans of Olympic preparation in former socialist countries. It was facilitated by the national centralized instructive planning of the development of all society spheres. Changes of social-economic conditions require the search of new planning approaches.

Ключові слова:

планування, наукова діяльність, спортивна підготовка.

планирование, научная деятельность, спортивная подготовка.

planning, scientific activity, sports preparation.

Вступ.

Найдієвішим засобом підвищення ефективності будь-якої діяльності є планування, сутність якого зводиться до постановки цілей, визначення термінів та ресурсів, необхідних для їх досягнення. Такий підхід дає можливість керувати, організовувати, погоджувати та контролювати діяльність усіх виконавців для досягнення поставленої мети [3].

У колишньому СРСР, інших соціалістичних країнах планування використовувалось як основний інструмент розвитку різних сфер суспільства. У відповідності до економічної і соціальної політики держави планомірно розвивалась галузь фізичної культури і спорту, удосконалювалась система спортивної підготовки, проводилась науково-дослідна робота. Це надавало перевагу спортсменам цих країн на міжнародних змаганнях. Аналіз останніх публікацій показав, що фахівці продовжують уважно вивчати їх досвід планування [13, 15]. Однак при цьому обмежуються дослідженнями питань планування процесу олімпійської підготовки. Тому формуванню більш повного уявлення про нього сприятиме вивчення історичного розвитку планів науково-дослідної роботи (НДР), комплексних цільових планів (КЦП) олімпійської підготовки та планів науково-методичного забезпечення (НМЗ), як проміжної ланки між ними.

Дослідження здійснювалося відповідно до теми 1.3.5 «Організаційні та практичні основи науково-методичного забезпечення підготовки національних команд до Олімпійських ігор» (№ державної реєстрації 0106U010995) Зведеного плану науково-дослідної роботи у галузі фізичної культури і спорту 2006-2010 рр. Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту.

Мета, завдання роботи, матеріал і методи.

Мета досліджень – здійснити аналітичний огляд історичного досвіду комплексного планування спортивної та наукової діяльності.

© Павленко Ю.О., 2009

Завдання досліджень – вивчити особливості планування НДР, НМЗ, олімпійської підготовки у країнах колишнього соціалістичного табору.

Матеріалом для досліджень були зведені плани НДР у галузі фізичної культури і спорту, КЦП та плани НМЗ підготовки збірних команд до Олімпійських ігор.

Методи дослідження: вивчення друкованих та електронних джерел інформації, аналіз та синтез даних, історичний метод.

Результати досліджень.

Планування, організація й облік розробок найважливіших наукових проблем, впровадження у практику відкриттів, винаходів і результатів пошукових досліджень у соціалістичних країнах здійснювалось у відповідності до планів науково-дослідних робіт. Певним стимулюючим фактором у дослідженні різних проблем підготовки національних команд було включення галузевими керівними органами у зведені плани НДР з фізичної культури і спорту наукових напрямків щодо удосконалення спортивної підготовки.

У колишньому СРСР перший узагальнений галузевий план науково-дослідної роботи прийнято у 1937 р. Було визначено 10 пріоритетних напрямів: теорія, історія й загальна методика фізичної культури; єдина система навчальної роботи спортивних секцій і шкіл на основі програми «Готов до праці та оборони»; наукові основи спортивного тренування й техніки; фізична культура як фактор підвищення продуктивності праці; основи фізичної культури в дошкільному й шкільному віці; фізична культура у вищих навчальних закладах; лікарський контроль; травми в спорті і їх профілактика; лікувальна фізична культура; тренування й загартовування. На їх розробку було надано більш 4 млн. рублів.

З 1946 г. було впроваджено п'ятирічні плани НДР з фізичної культури та спорту. У першій п'ятирічці виконувалось 140 наукових тем з 10 напрямів: наукові основи радянської системи фізичного виховання; історія фізичної культури; наукові основи навчання й трену-

вання; методика фізичного виховання дітей і учнівської молоді; фізична культура жінки; фізична культура як лікувально-оздоровчий фактор; проблеми лікарського контролю; організаційно-методичні основи спорту; перетренування та боротьба з нею; національні види спорту. У подальшому п'ятирічні плани НДР стали розроблятися й прийматися регулярно [14].

У зведених планах НДР 1966 – 1970 рр., 1971 – 1975 р. було представлено наступні проблеми спортивної науки: організація та методика спортивного тренування, масовий спорт, фізіологія спорту, спортивна медицина, загальні проблеми фізичної культури, історія фізичної культури і спорту, спорт вищих досягнень (олімпійський спорт), юнацький спорт, соціальні проблеми фізичної культури і спорту, загальні проблеми виховання та навчання, психологія спорту, організаційні проблеми фізичної культури і спорту, філософські проблеми фізичної культури і спорту, теорія фізичного виховання, спортивна гігієна, біомеханіка спортивних рухів, будівництво спортивних споруд, економічні проблеми фізичної культури і спорту, спортивні прилади та апаратура.

Вибір напрямів досліджень з удосконалення спортивної підготовки обумовлювався визначеними напрямками прогресу у спортивній майстерності: наявність у спортсмена високої рухової та психологічної схильності до конкретної спортивної спеціалізації та здоров'я; удосконалення методики спортивного тренування, змагальної діяльності та реабілітації; якісне сучасне обладнання місць тренувальних занять, змагань та відновлення; знання та педагогічна майстерність тренерів та рівень самовдосконалення спортсменів [11].

Зведений план на 1971 – 1975 рр. включав 75 тем. Напрямок щодо вдосконалення системи підготовки спортсменів підпорядковувався вимогам підготовки спортсменів до Олімпійських ігор 1972 та 1976 рр., наданню відповідної наукової та методичної допомоги. Дослідження з теорії та методики спортивної підготовки спрямовувалися на опрацювання педагогічних основ системи підготовки спортсменів та вивчення системи підготовки спортсменів вищих розрядів з видів спорту, які мали охопити відбір спортсменів, систему тренування, змагань та відновлення, вимоги до обладнання спортивних баз сучасним устаткуванням для тренування та відновлення, підвищення педагогічної майстерності тренерів. Для створення найбільш раціональної методики підготовки радянських спортсменів розроблялись питання щодо системи організації олімпійської підготовки спортсменів у СРСР та інших країнах.

Медико-біологічні дослідження проводились за трьома напрямками: природнонаукові основи спортивної майстерності, посилення медико-біологічних наук у комплексному вирішенні питань наукового обґрунтування засобів підвищення спортивної майстерності та медико-біологічне обґрунтування підготовки збірних команд країни з видів спорту до Олімпійських ігор. Психологічні дослідження спрямовувалися на визначення психологічного фактору в умовах тренувальної та змагальної діяльності, забезпечення надійності функціонування психологічних механізмів управлін-

ня спортивною діяльністю, формування у спортсменів психологічної готовності до змагань, оптимізацію методів навчання, тренування та відбору спортсменів. Дослідження з біомеханіки ґрунтувалися на виявленні біомеханічних закономірностей керування рухами у різних умовах спортивної діяльності в олімпійських видах спорту [4].

За підсумками наукових розробок згідно тематики зведених планів за 15 років (1971 – 1985 рр.) у Всесоюзному науково-технічному інформаційному центрі було зареєстровано 2918 звітів НДР з проблем фізичної культури спорту, кількість яких з кожною п'ятирічною подвоювалась (табл.).

Зведений план НДР 1986 – 1990 рр. включав 50 тем, які були розподілені за чотирма напрямками: фізична культура і спорт – найважливіший фактор зміцнення здоров'я, комуністичного виховання, підвищення працездатності та продуктивності праці населення; проблеми дитячо-юнацького спорту; організація та управління фізичною культурою, використання ЕОМ та сучасних математичних методів у системі управління галуззю; наукові основи управління підготовкою висококваліфікованих спортсменів. У рамках останнього напрямку проводилась розробка основ управління підготовкою спортсменів високого класу, системи підготовки, вивчення впливу спортивної діяльності на стан здоров'я спортсменів, удосконалення методів лікарського контролю та відновлення після великих навантажень [1].

Виконавцями зведених планів були майже усі галузеві наукові та навчальні заклади. У 1985-1990 рр. їх було задіяно близько 200. Крім установ спортивної галузі, у розробці наукової тематики брали участь підрозділи Міністерства охорони здоров'я СРСР і союзних республік, Міністерство освіти СРСР, Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР, Академії наук СРСР, Академії педагогічних наук СРСР, Академії медичних наук СРСР, Державного комітету професійно-технічної освіти СРСР та ін. Так, у держбюджетних наукових дослідженнях 1971 – 1985 рр. брали участь 250 навчальних та наукових установ цих міністерств і відомств, не враховуючи наукові та навчальні інститути галузі фізичної культури [1, 6].

Радянські підходи до планування науково-дослідної роботи були притаманні і для інших країн соціалістичного табору. У колишній Німецькій Демократичній Республіці завдання, виконавці та терміни виконання НДР визначались у Державних планах розвитку науки й техніки. Так, у плані на 1977 р. щодо виконання Державної програми «Мастерплан» по застосуванню стимулюючих засобів спортсменами містилось два завдання: радіоактивне маркування стероїдних субстанцій та розробка й удосконалення анаболічних препаратів. Виконавцями першого напрямку були лабораторія ізотопів Центрального науково-дослідного інституту та Центральний інститут дослідження ізотопів і випромінювань у Лейпцигу, Відділення джерел випромінювання й нуклеопрепаратів - у Берліні, Центральний інститут ядерних досліджень - у Розендорфі. Другу тематику виконували Центральний науково-дослідний інститут у Лейпцигу, Центральний

Динаміка кількості звітів НДР з проблематики фізичної культури і спорту у СРСР з 1971 по 1985 рр. [6]

Роки	1971 – 1975	1976 - 1980	1981 - 1985	Всього
Кількість звітів	392	835	1691	1918

інститут мікробіології й експериментальної терапії у Йєні, народне фармацевтичне підприємства Берлін-Адлерсдорф; Народне підприємство Йєнафарм; народне підприємство з виробництва лікарських засобів та Університет «Ернст-Морітц-Арндт» (відділення військової медицини), університет «Вільгельм Пік» у Паростоці. Також у цьому документі визначалися завдання для Німецького спортивного гімнастичного союзу, Німецької вищої школи фізичного виховання, спортивно-медичної служби, медичного центра «Крайша», федерацій легкої атлетики, плавання, лижного спорту, боротьби, дзюдо та гімнастики. Федерації мали провести випробування розроблених препаратів у природних умовах тренувань і змагань і можливість виявлення їх за допомогою газохроматографії на спеціально виділених групах спортсменів [16].

Таким чином, тематика наукових досліджень визначалась у відповідності до тенденцій розвитку напрямів дисциплін спортивної науки, потреб спортивної практики, професійних інтересів вчених та інших аспектів. Оцінювався вплив спортивної науки як системи знань на розвиток фізичної культури і спорту, можливості окремих фундаментальних та теоретичних областей щодо вирішення практичних завдань, вклад прикладних досліджень у розвиток наукової методології [9].

Розробку планів НДР намагались підпорядковувати особливостям сучасного розвитку науки, серед яких системність, прискорений розвиток, єдність диференціації та інтеграції у розвитку наукового знання, колективний труд [12].

Побудова перспективного плану НДР мала наступні етапи:

- визначення та відбір проблем за аналізом думок експертів, публікацій, дисертацій, службових матеріалів, наукових звітів;
- побудова моделі плану на основі аналізу різних варіантів попередніх зведених планів та досвіду їх практичної реалізації;
- формування інформаційного масиву даних щодо кількості вітчизняних та зарубіжних наукових колективів, їх наукового потенціалу, науково-технічної підготовленості, матеріально-технічної бази та публікацій;
- корекція моделі плану у відповідності до отриманої інформації із ранжируванням вагомості областей науки, проблем, завдань, можливостей матеріально-технічних засобів;
- вибір кінцевого варіанту плану з конкретизацією визначеної тематики у паспорті наукових спеціальностей, комплексних наукових програмах, планах НДР навчальних та наукових установ [10].

З позицій системного підходу кінцевий результат НДР, обумовлений соціальним замовленням, розглядався як системоутворюючий фактор, перелік тем та

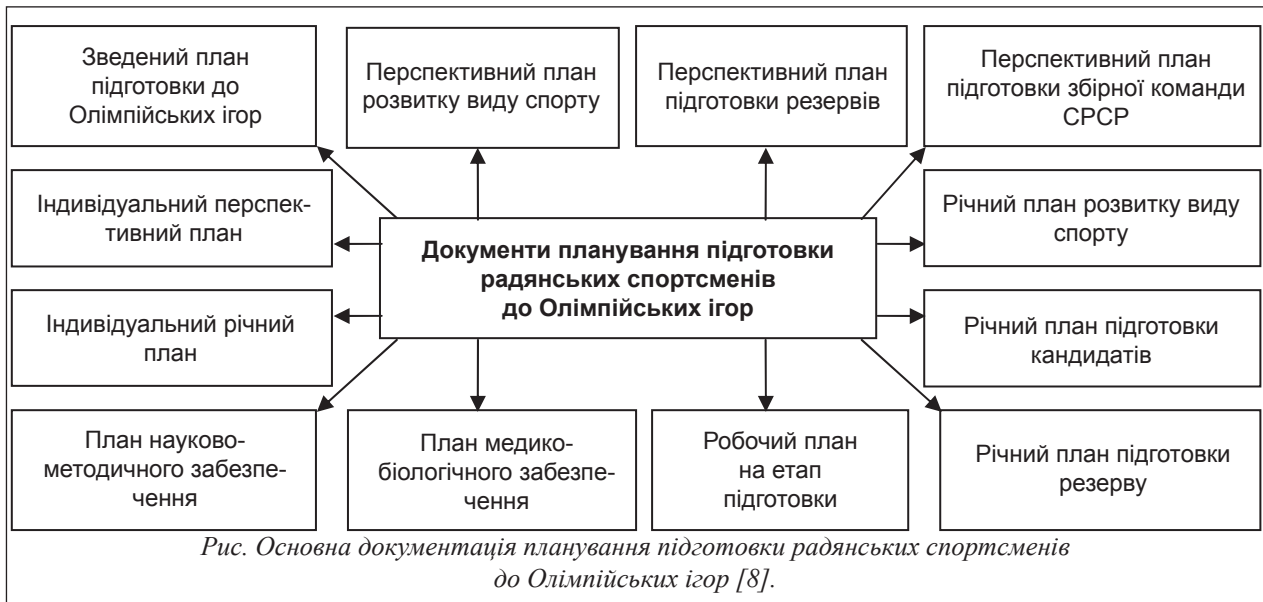
проблем – як структура, їх взаємодія – як організація, підбір виконавців, керівників, визначення структури та організації наукових підрозділів – як управління, зведений план – як складна система [2].

Упровадження наукових розробок у практику здійснювалось у рамках НМЗ підготовки спортсменів, яке було підпорядковано планам збірних команд. За доцільне визначалась розробка планів НМЗ на весь чотирирічний олімпійський цикл. Ідентичність планів підготовки, термінів тестування у всіх чотирьох річних циклах давав змогу порівнювати динаміку тренувальної роботи та спеціальної працездатності спортсменів між аналогічними періодами річної підготовки. Отримана інформація використовувалась для планування, коригування, прогнозування та моделювання тренувальних програм [1].

У першому «Зведеного плану науково-методичного забезпечення підготовки радянських спортсменів і команд до Олімпійських ігор 1972 р.» та наступних планах, на відміну від планів попередніх олімпійських циклів, були представлені заходи щодо покращення НМЗ підготовки основного та резервного складу в умовах централізованої підготовки та за місцем проживання по роках олімпійського циклу. Зведений план науково-методичного та медичного забезпечення розроблявся спільно Всесоюзним науково-дослідним інститутом фізичної культури та комплексними науковими групами з видів спорту, узгоджувався із Державним спортивно-методичним управлінням Спорткомітету СРСР, відділом медико-біологічного забезпечення Спорткомітету СРСР, управліннями та відділами з видів спорту та затверджувався Колегією Спорткомітету СРСР. Про високий рівень цих документів свідчить той факт, що «Зведений план науково-методичного та медичного забезпечення підготовки збірних команд СРСР до XII зимових та XXI літніх Олімпійських ігор 1976 р.», у розробці якого брали участь найвидатніші вчені, фахівці, тренери та лікарі, у подальшому став основною для розробки «Зведеного плану олімпійської підготовки» [5, 7].

Розробка планів підготовки національних команд була обумовлена необхідністю організації планомірної підготовки спортсменів до Олімпійських ігор. При підготовці до Олімпійських ігор у різних видах спорту практикувались двох-, трьох- та чотирьохрічні плани. Такий двохрічний план підготовки збірних команд СРСР до XVI Олімпійських ігор уперше було затверджено у 1955 р. науково-методичною радою Комітету з фізичної культури і спорту при Раді Міністрів СРСР. З підготовки до Ігор XXII Олімпіади 1980 р. стали розробляти «Зведений план олімпійської підготовки» та ЦКП з видів спорту на чотирьохрічний олімпійський цикл.

Зведений план підготовки радянських спортсменів до Олімпійських ігор мав наступну структуру:

загальні положення; орієнтовний розрахунок щодо завоювання медалей та очок на Олімпійських іграх та їх розподіл між відомствами та регіонами; план-завдання відомствам та регіонам по підготовці майстрів спорту міжнародного класу (МСМК), майстрів спорту (МС), кандидатів та резерву збірних команд з розподілом по дисциплінах олімпійської програми та рокам; план підготовки МС у спортивних школах-інтернатах, опорних пунктах олімпійської підготовки при школах вищої спортивної майстерності по дисциплінах олімпійської програми та роках; перелік головних всесоюзних та міжнародних змагань по рокам олімпійського циклу; план науково-методичного та медичного забезпечення на весь цикл; план-замовлення по підвищенню кваліфікації тренерів, які готують кандидатів до збірної команди, по роках; план матеріально-технічного забезпечення; перелік навчально-спортивних баз підготовки збірних команд та резерву; план будівництва та реконструкції баз олімпійської підготовки; план політико-виховної та інформаційно-пропагандистської роботи; план основних організаційно-методичних заходів щодо керівництва та контролю за олімпійською підготовкою [8].

Зведений план затверджувався постановою Спорткомітету СРСР не пізніше, ніж за рік до початку чергового олімпійського циклу. На підставі загальносоюзного плану розроблялись відповідні зведені плани місцевих та відомчих органів.

Крім Зведеного плану до основних документів щодо планування підготовки радянських спортсменів до Олімпійських ігор належали перспективний план розвитку виду спорту, перспективний план підготовки збірної команди СРСР, перспективний план підготовки резерву та інша документація (рис.).

Структура плану підготовки збірної команди СРСР у чотирирічному олімпійському циклі до Ігор XXII Олімпіади у Москві мала наступні підрозділи: передбачуване співвідношення сил у виді та по окремим дисциплінам, мета та завдання підготовки по роках олімпійського циклу, прогноз та стратегія командних, індивідуальних спортивних досягнень для

молодих спортсменів та ветеранів по роках, модельні характеристики призерів на заключний рік та проміжні по окремих роках циклу, вибір стратегії підготовки (змагання, тренувальні навантаження, відновлення), розробка принципів календаря по роках циклу, динаміка основних показників тренувальних і змагальних навантажень, побудова етапу безпосередньої підготовки до Олімпійських ігор, застосування відновлювальних засобів по роках, використання тренування в різних кліматичних умовах (передгір'я, середньогір'я, високогір'я, середня смуга, берег моря), форми та строки контролю у системі управління підготовкою (організація та методики), принципи відбору кандидатів до збірної команди по роках олімпійського циклу, характеристика різних баз підготовки щодо забезпечення на них відновлювальних, культурно-просвітніх заходів, спеціалізованого харчування та умов для тренування, основні заходи щодо ідейно-виховної роботи, система підвищення кваліфікації тренерів, лікарів та інших фахівців, які задіяні у підготовці збірних команд країни. При розробці планів підготовки вимагалось науково-методичне обґрунтування усіх її складових [7, 8].

Для розвитку науки та спорту у соціалістичних країнах було характерна загальнодержавна планово-командна система, у якій вся діяльність здійснювалась на основі директивних планів, які розроблялись центральними органами управління галуззю. Додержання шляхів виконання державних завдань було обов'язковим для всіх установ, організацій, бо відповідно до них розподілялись ресурси. Це сприяло зосередженню всіх наявних ресурсів країни на забезпечення високих досягнень спортсменів цих країн на світовій арені, часто за рахунок інших складових спортивної галузі.

Актуальним планування залишається і сьогодні. Однак воно потребує адаптації до ринкових відносин, які набувають все більшого поширення як у суспільстві взагалі, так і у олімпійському русі та спортивній науці. У таких умовах плани мають набувати стратегічного рекомендаційного характеру з можливістю

оперативного використання альтернативних шляхів вирішення поставлених завдань у залежності від досягнень науково-технічного прогресу, особистої захищеності фахівців у високій продуктивності і якості їхньої роботи, ресурсних можливостей країни.

Висновки.

Результати досліджень засвідчили про тісний взаємозв'язок та взаємообумовленість планів науково-дослідної роботи, науково-методичного забезпечення, комплексних цільових планів олімпійської підготовки у країнах колишнього соціалістичного табору. Цьому сприяла загальнодержавна адміністративно-командна система, для якої було характерно централізоване директивне планування розвитку усіх сфер суспільства. Хоча соціалістичні підходи не витримали випробування часом, планування продовжує набувати все більшого значення у спортивній та науковій діяльності. Тому актуальним стає адаптація історичного досвіду щодо застосування планування до сучасних економічних та соціальних умов.

Перспективи подальших досліджень передбачають проведення порівняльного аналізу історичного досвіду та сучасних тенденцій планування спортивної й наукової діяльності з метою обґрунтування методологічних положень щодо організації науково-методичного забезпечення олімпійської підготовки.

Література

1. Абсаямов Т.М. Перспективы развития спортивной науки в СССР / Т.М. Абсаямов, С.М. Вайцеховский // Теория и практика физ. культуры. - 1985. - № 1. - С. 2-4.
2. Бутейко Б.И. Об управлении системой научно-исследовательской работы // Совершенствование системы подготовки спортсменов. / Б.И. Бутейко. - М.: 1979. - С.11-12.
3. Волчкова Л.Т. Планирование социально-экономического развития / Л.Т. Волчкова. - СПб.: Питер, 2004. - 240 с.
4. Громадский Э.С. Программа научных исследований на предстоящее пятилетие / Э.С. Громадский // Теория и практика физ. культуры. - 1971. - № 1. - С. 5-9.
5. Дрюков В.О. Научно-методичне та медичне забезпечення спортсменів у спорті найвищих досягнень / В.О. Дрюков, Т.Є. Містулова - Київ: Наукова думка, 2004. - 277 с.
6. Зацюрский В.М. Советская наука о физической культуре и спорте: состояние и перспективы / В.М. Зацюрский, Г.С. Туманян, В.П. Козьмина, М.А. Петрачев // Теория и практика физической культуры. - 1988. - № 1. - С. 2-5.
7. Инструкция по организации научно-методического и медицинского обеспечения подготовки сборных команд СССР к Олимпийским играм 1980 года. - М.: ВНИИФК, 1977. - 33 с.
8. Инструкция по планированию и учету подготовки советских спортсменов к Олимпийским играм. - М.: Ком. по физ. культуре и спорту при Совете Министров СССР, 1978. - 50 с.
9. Каргин Н.Н. Прогнозирование развития спортивной науки / Н.Н. Каргин, А.К. Москатова, В.П. Козьмина // Вопросы организации научно-исследовательской работы по физической культуре и спорту: Сб. трудов. Вып. 1. - М., 1976. - С. 27 - 34.
10. Козьмина В.П. Перспективное планирование НИР в области спортивной науки / В.П. Козьмина, А.К. Москатова, Н.Н. Каргин, Е.Ф. Лихачевская // Вопросы организации научно-исследовательской работы по физической культуре и спорту: Сб. трудов. Вып. 1. - С. 46 - 54.
11. Кузнецов В.В. Основная направленность теоретических и экспериментальных исследований современной системы подготовки спортсмена / В.В. Кузнецов, А.А. Новиков // Теория и практика физ. культуры. - 1971. - № 1. - С. 66-68.
12. Кукушкин Г.И. Особенности современного развития науки // Проблемы управления физкультурным движением. / Г.И. Кукушкин - М., 1973. - С. 3-26.
13. Платонов В.Н. Олимпийский спорт. / В.Н. Платонов. - Т. 2. - К.: Олимпийская литература, 2009. - 704 с.
14. Фомин Ю.А. ВНИИФК - головное учреждение отечественной спортивной науки / Ю.А. Фомин, З.К. Смеловская // Теория и практика физ. культуры. - 1998. - № 10. - С. 5-9.
15. Green M. Elite Sport Development Policy: learning and political priorities / M. Green, B. Houlihan - Routledge. Taylor Francis Group. London and New York, 2007. - 219 p.
16. Spitzer G. Doping in der DDR. Ein historischer Ueberblick zu einer konspirativen Praxis. Genese / G. Spitzer. - Verantwortung - Gefahren. Wissenschaftliche Berichte und Materialien des Bundesinstituts fr Sportwissenschaft. 1998 Bd. - 434 s.

Надійшла до редакції 09.11.2009р.

Павленко Юрій Олексійович
uapavl@mail.ru